

DE HACQUART STRAAT

HERINNERINGEN
AAN GOED EN KWAAD
IN OUD-ZUID

JOHN KLEINEN

Boom

Afbeelding omslag: De Hacquartstraat (Stadsarchief Amsterdam)
Vormgeving omslag: René van der Vooren
Vormgeving binnenwerk: Bas Reijnen

© 2025 John Kleinen | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 741 9
NUR 680

www.boom.nl

INHOUD

Inleiding: De Hacquartstraat, pareltje van Oud-Zuid 7

1. De bouwers 13
2. De bewoners, 1923-1940 29
3. De lange Tweede Wereldoorlog, 1940-1950 73
4. Roof en onteigening, 1940-1945 121
5. Het warme nest van de Schöffers, 1924-1989 149
6. Het 'nieuwe' wonen na 1950 193
7. De straat begin 21ste eeuw 237

Dankwoord 245

Afkortingen 247

Noten 248

Archieven 265

Bibliografie 266

Fotoverantwoording 276

Personenregister 277

[INLEIDING]

DE HACQUARTSTRAAT, PARELTJE
VAN OUD-ZUID

WELKOM IN DE HACQUARTSTRAAT

De Hacquartstraat in Amsterdam is veelal onbekend, maar zeker niet onbemind. De Hacquartstraat, in plat-Amsterdams de Hakkertstraat, roept bij veel Amsterdammers een vraagteken op. Zelfs taxichauffeurs weten nauwelijks in welk deel van de stad de straat zich bevindt. De straat in de Concertgebouwbuurt is met zijn 41 adressen verdeeld over 32 huizen kort van lengte, vergeleken met andere straten in de wijk die officieel Museumkwartier heet. De straat bestond in 2024 honderd jaar: een eeuw eerder waren de meeste huizen opgeleverd voor koop of verhuur. De bouwers van de straat waren architecten als Philip Anne Warners, de man die naast Berlage, Kramer en De Klerk ook delen van Oud-Zuid vorm heeft gegeven, en Gerrit Jan Rutgers, die meer dan zestig woonblokken in de Rivierenbuurt voor zijn rekening nam, evenals aansluitende delen van de Hacquartstraat; de Banstraat, de Cornelis Schuytstraat en de Reijnier Vinkeleskade. De dubbele villa in de straat is een creatie van de vergeten architect Hijman Louis de Jong.

In twee tv-series uit de jaren zeventig en tachtig dient de straat als anoniem decor voor buitenopnames. Elke aflevering van de serie *Cassata*, met Ton van Duinhoven in de rol van de gebroken Nederlands sprekende Italiaanse ijsventer Giuseppe en Ina van Faassen als zijn geliefde Lisa, opende met een beeld van de stenen trap naar hun fictieve woning (Hacquartstraat 5A). Ook het beroemde en langlopende *Zeg 'ns AAA* was er gesitueerd, met in de hoofdrol huisarts Lydie van der Ploeg (gespeeld door Sjoukje Hooymaayer) en huishoudster Mien Dobbelssteen (Carry Tefsen) – wier gefingeerde naam overigens een verwijzing is naar de

zwart-wit geblokte huizen van Warners. Nachtelijke scènes in het gedempte licht van de straatlantaarns benadrukten de sfeer van het rustige maar chique Amsterdam.

Tegenwoordig is de straat een vaste halte tijdens stadswandelingen door bewonderaars van de Amsterdamse School. Hoewel de straat, anders dan straten in Het Gooi, geen onderdeel is van een zogenoemde *celebrity tour*, weten ook veel buitenstaanders dat er een bekende tv-presentatrice en andere BN'ers hebben gewoond.

CAROLUS HACQUART

Hoewel er in Nederland twee straten naar Carolus Hacquart zijn vernoemd – in Amsterdam en in Deventer – weet bijna niemand meer wie hij was. Hacquart was een Vlaamse componist (ca. 1640-ca. 1701), die van 1670 tot ongeveer 1679 in Amsterdam woonde. Zijn bekendste opus is een muzikale bewerking van het zangspel *De Triomfeerende Min*. In de uitgave van 1680 heette het een ‘Vredespel, gemengt met zang- en snaarenspeel, vliegwerken, en balletten’, dat niet in z’n geheel bewaard is gebleven.¹ Het libretto van de Rotterdammer Dirk Buysero (1644-1707) gold als lofdicht op de Vrede van Nijmegen, die in 1678 een einde maakte aan de vijandelijkheden tussen de Republiek en het Frankrijk van Lodewijk XIV. Hacquart, overigens karig betaald voor zijn bijdrage, creëerde met zijn originele bewerking een stuk dat als de eerste Nederlandse opera de geschiedenis is ingegaan. Eigenlijk was het een *pasticcio*, bestaande uit dansmuziek, aria’s en diverse ensembles. De geplande première vond in de loop van 1678 plaats in Den Haag en leverde de componist het burgerschap van de stad op. De partituur van *De Triomfeerende Min* bevat een disclaimer van Buysero waarom de opvoering van het spel niet in Amsterdam plaatsvond.² Het bestuur van de Amsterdamse Schouwburg had de librettist beschuldigd van ‘aanstotelyckheden’ en een te dure productie, en ook zijn Oranjegezindheid werd hem verweten.

Hacquarts oeuvre en zijn belangrijke bijdrage aan het muziekleven van de Lage Landen kregen pas eeuwen later erkenning dankzij de Vlaamse musicoloog Pieter Andriessen.³ Het zou nog tot 1983 duren voordat er wél een opvoering in Amsterdam plaatsvond. Niet in de Stadsschouwburg op het Leidseplein, maar in het Odeontheater en de Ijsbreker, respectievelijk

op 1 en 2 december van dat jaar. Weer drie jaar later, ter gelegenheid van het tienjarig bestaan van café Welling, zorgde de uitbater van de 'huiskamer van Oud-Zuid', Bas Lubberhuizen, voor een reeks van uitvoeringen van componisten naar wie straten in de buurt zijn vernoemd. Leden van het Concertgebouworkest, het Nederlands Philharmonisch Orkest, de pianist Stanley Hoogland en de clientèle van Welling verleenden allen hun medewerking. Van Hacquart werden delen uit *De Triomfeerende Min* opgevoerd, onder regie van Jean-Paul Franssens.

BANPLEINBUURT

De Hacquartstraat maakt deel uit van de Banpleinbuurt, verwijzend naar het decentrale pleintje dat de Banstraat onderbreekt voordat die uitkomt op de Reijnier Vinkeleskade. Die buurt is dan weer een van de tien buurten van de wijk Museumkwartier. Van de bijna 13.000 inwoners zijn er nog geen duizend woonachtig in de Banpleinbuurt, waarmee die het laagste aantal inwoners van de wijk heeft.⁴ De buurt wordt verder begrensd door de De Lairesestraat, delen van de Cornelis Schuytstraat, de Van Baerlestraat en de J.M. Coenenstraat, terwijl het Noorder Amstelkanaal een fysieke barrière vormt. Het overgrote deel van de panden is tussen 1923 en 1925 gebouwd. Hoewel de straat zich onderscheidt van andere straten in Amsterdam-Zuid door zijn concentratie van middenklasse- en rijke bewoners, is hij er ook mee verbonden via de veel langere Banstraat en de bedrijvige Cornelis Schuytstraat. De straat grenst ook aan het Nieuw-Zuid van Berlage, dat voor alle inkomensgroepen was gebouwd.

DE STRAAT ALS MICROKOSMOS

In dit boek ligt het accent op de bewoners van de straat. De beschrijving van hun handelen is zo veel mogelijk chronologisch gehouden. Hoofdstuk 1 is geheel gewijd aan het ontwerp en de bouw van de straat, met aandacht voor de indertijd bekende architecten en hun opvattingen over wonen. In hoofdstuk 2 staat om te beginnen de periode van het interbellum tussen 1923 en 1940 centraal. Het was de periode waarin de straat tot bloei kwam. De Tweede Wereldoorlog en de gevolgen ervan voor de

bewoners komen uitvoerig aan bod in de hoofdstukken 3 en 4. Hoofdstuk 3 loopt door tot ongeveer 1950. De bevrijding van 5 mei 1945 was voor veel straatbewoners geen cesuur. In de woorden van bijvoorbeeld een Joodse overlevende volgde een lange periode van chaos en een onzeker bestaan. Hoofdstuk 4 beschrijft de omvang van de roof van onroerend goed door Duitse en Nederlandse personen en instanties. Het rechtsherstel leidde vaak tot rechtsongelijkheid en rechtsmisbruik, waarvoor de eigenaars en hun families zelfs na hun gruwelijke ervaringen in concentratiekampen alsnog een prijs moesten betalen.

In hoofdstuk 5 staat het huis centraal dat voor de bewoners ‘een beroemd gezellig huis’ was: het domein van de familie Schöffner, bewoners van het eerste uur en verzetsmensen tijdens de oorlog.⁵ Ook de naoorlogse periode komt aan bod, waarin de eigenaresse van het ‘pension-dat-die-naam-niet-mocht-hebben’, generaties van studenten een aangenaam verblijf in de hoofdstad bezorgde. In hoofdstuk 6 komt de naoorlogse periode tussen 1950 en 1990 voor de straat als geheel aan bod, om in het laatste hoofdstuk de Hacquartstraat in de nieuwe eeuw te brengen.

Met dit boek over de Hacquartstraat beoog ik ook vergeten bewoners hun naam terug te geven, met de straat als een *lieu de mémoire*. Het verleden van mijn eigen huis aan de Hacquartstraat, waar ik al decennia woon, is daarvan een voorbeeld. In die benedenwoning zijn nog altijd de sporen zichtbaar van een tijdelijke, maar vergeefse onderduik in de jaren veertig. Onder de vloer van de woonkamer aan de voorkant van het huis bevindt zich een betonnen schuilplaats voor één persoon. Op de eerste etage zat ooit een vluchtdeur die naar de bovenverdiepingen en het platte dak leidde, dat op zijn beurt weer toegang gaf tot de aanpalende huizen. Andere sporen uit het verleden vond ik zelf achter een plint: zwart-witnegatieven die duidelijk uit de vooroorlogse periode stamden.

Vele jaren later meldde zich onverwacht een bezoeker uit Australië die zich voorstelde als Dick van Leer. Hij bleek een zoon te zijn van Steven Frans Donald van Leer, die weer een neef was van de industrieel en zakenman Bernard van Leer. Hij wilde graag zijn ouderlijk huis nog eens bezoeken, waar hij vóór en tijdens de oorlog met zijn ouders had gewoond. Ik toonde hem ook de negatieven, waarop hij onmiddellijk zichzelf en zijn oudere broer Ed herkende. Hij liet zijn adres in Sydney achter, waar

hij naam had gemaakt als ontwerper en binnenhuisarchitect, en nodigde me uit om langs te komen als ik in de buurt was.

Toen ik in 1997 van een studieverlof genoot aan de Australian National University (ANU), besepte ik te laat dat ik zijn uitnodiging was vergeten. Bij het schrijven aan dit boek kwamen mijn herinneringen aan hem weer naar boven. Ik las zijn in eigen beheer uitgegeven memoires, en kwam meer te weten over zijn familiegeschiedenis, die zich dus deels had afgespeeld in de Hacquartstraat.⁶ Een plaats van herinnering.

DE BOUWERS

Wie door de Hacquartstraat loopt of fietst, ontsnapt niet aan de zwarte en witte tegels, aangebracht op een dominerend huizenblok aan de even kant van de straat. Vandaar dat de volksmond ook spreekt van de Zwart-witstraat of de Dambordstraat, en héél sporadisch van de Dobbelsteenstraat. Het imposante wooncomplex staat op naam van de Amsterdamse architect Philip Anne Warners (1888-1952). Het is een blok met in totaal twaalf huizen, waarvan er negen drie woonlagen hebben (de huisnummers 6 tot en met 22) en drie zelfs vier (de nummers 24, 26 en 28), met aparte beneden- en bovenwoningen, elk met een eigen voordeur en trappenhuis. Het oorspronkelijke ontwerp dateert van 1921, maar onderging ingrijpende wijzigingen voordat de bouw een jaar later van start ging. Het blok van Warners is aan beide zijden geflankeerd door huizen van zijn collega en rivaal Gerrit Jan Rutgers, die ook tekende voor de huizen, op de nummers 15 en 17 na, aan de oneven kant van de straat. Wanneer de eerste palen de grond in gingen, is niet met zekerheid te zeggen, maar fysiek gesproken begon rond 1922 de ontstaansgeschiedenis van de straat. Hoewel enkele inwoners aan het eind van 1923 arriveerden, zou 1924 met recht de geboorte van de straat zijn. De meeste kopers, maar ook huurders, arriveerden pas in de loop van 1924 of later.

Anders dan in de directe omgeving van de Hacquartstraat is de woningbouw ter plekke geen voorbeeld van de door de architecten van de Amsterdamse School gepropageerde verenigingswoningbouw. Het overlijden van Michel de Klerk in 1923 luidde al de neergang van dit stedenbouwkundig concept in, dat voor altijd verbonden bleef met de sociaal-idealist Hendrik Petrus Berlage (1856-1934). De relatief kleine wijk 'Het Harmoniehof', gebouwd tussen 1919 en 1922 door de architecten J.C. van Epen en M.J.E.

Lippits, en de woningblokken ten zuidoosten van de Van Baerlestraat, alle gebouwd in opdracht van de Amsterdamse Coöperatieve Woningvereniging ‘Samenwerking’, zijn de beste voorbeelden van de Amsterdamse School.¹ De Hacquartstraat is een mengvorm van enerzijds het monumentale en modernistische woningblok waarvoor Warners tekende en de strakke, naar de Banstraat ombuigende gevelwanden van Gerrit Jan Rutgers. Die ontwierp ook de baksteenrode laagbouw aan het eind van de straat, die zich sierlijk beweegt richting de Cornelis Schuytstraat en de Reijnier Vinkeleskade. Een opvallende dissonant in het midden van de straat lijkt een dubbele villa onder één kap van Hijman Louis de Jong, op nummer 15 en 17. Hoewel die de grootste woon- en perceelopervlakte heeft, is het zeker geen opvallend ontwerp. De Jong staat nu beter bekend als de eerste, later aan de kant geschoven architect van de Tuschinski-bioscoop dan als de ontwerper van het enigszins megalomane pand aan de Hacquartstraat.

Waar in de Banstraat een van de gesloten woonblokken van ‘Samenwerking’ eindigt, begint de Hacquartstraat, die als geen ander afwijkt van wat de architecten van de Amsterdamse School elders in Zuid bouwden. Wie waren deze architecten Warners, Rutgers en De Jong? Wat stond hun voor ogen toen zij begin jaren twintig op wisselende momenten de kans kregen om onder het waakzame oog van de strenge en machtige Schoonheidscommissie uit te komen en hun eigen gevelontwerpen naar voren schoven? Deels bouwden zij in opdracht van door henzelf opgerichte en gefinancierde werkmaatschappijen, deels ook met behulp van gefortuneerde privépersonen. Opmerkelijk is dat zij op een betrekkelijk gering oppervlak voor een verscheidenheid aan woningtypen zorgden. Van de in totaal 32 huizen in de Hacquartstraat zijn er 16 door Warners ontworpen. Niet alleen het strakke blok van Warners aan de even kant van de straat is zo divers ingedeeld, maar ook de huizen van Rutgers, beide op de hoeken van de Banstraat. Het zijn op drie na traditionele herenhuizen: 2, 4 en 4A. Aan de oneven kant realiseerde hij acht op elkaar lijkende etagewoningen van vier bouwlagen, met aparte voordeuren voor boven en beneden (nummer 3 tot en met 9). Op nummer 1 kwam een herenhuis met drie verdiepingen en een dakterras. Verderop in de straat volgden twee aan elkaar gekoppelde huizen met afwijkende bouwlagen. De villa's van De Jong op nummer 15 en 17, gebouwd in opdracht van de investeringsgroep nv De Gevel, hebben drie bouwlagen en zijn bouwkundig gespiegeld.